

TARİH BOYUNCA EKMEK

Dr. Ahmet UHRİ

Ege Üniversitesi

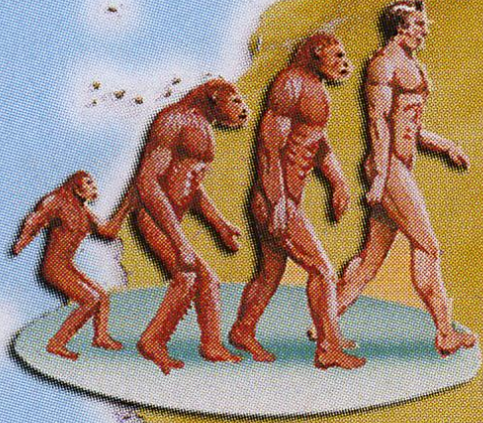
Arkeolog,

Gıda Mühendisi,

Öğretim Üyesi

DIŐARIDA BİR DİLİM EKMEK GİBİYDİ GÖK

İlhan Berk
(Bir kıyı kahvesinde)

Arasında

Afrika'dan yayılım
(*Homo erectus*)

Arasında

Tarım Devrimi
(10 bin yıl)

İleri alet yapımı:
Mousterien (Musteryen)
Teknolojisi
(200 bin yıl)

İlk sanat
(35 bin yıl)

Bugün

10 milyon yıl 5 milyon yıl 4 milyon yıl 3 milyon yıl 2 milyon yıl 1 milyon yıl 100 bin yıl 10 bin yıl

İki ayaklı yürüme
(Bipedalizm)

Erken insansı (hominid) türü
(*Australopithecus afarensis*)

İlk taş aletler

Etçil beslenmenin
ilk işaretleri

Ateşin kullanımı
(?790 bin yıl)

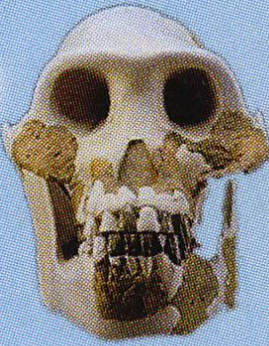
Neandertallerin
yok oluşu
(32 bin yıl)

Sanayi Devrimi
(150 yıl)

Afrika'da modern
insan'ın kökeni
(150 bin yıl)

Teknoloji
Devrimi
(15 yıl)

Beynin büyümesi ve (?)
Homo'nun kökeni

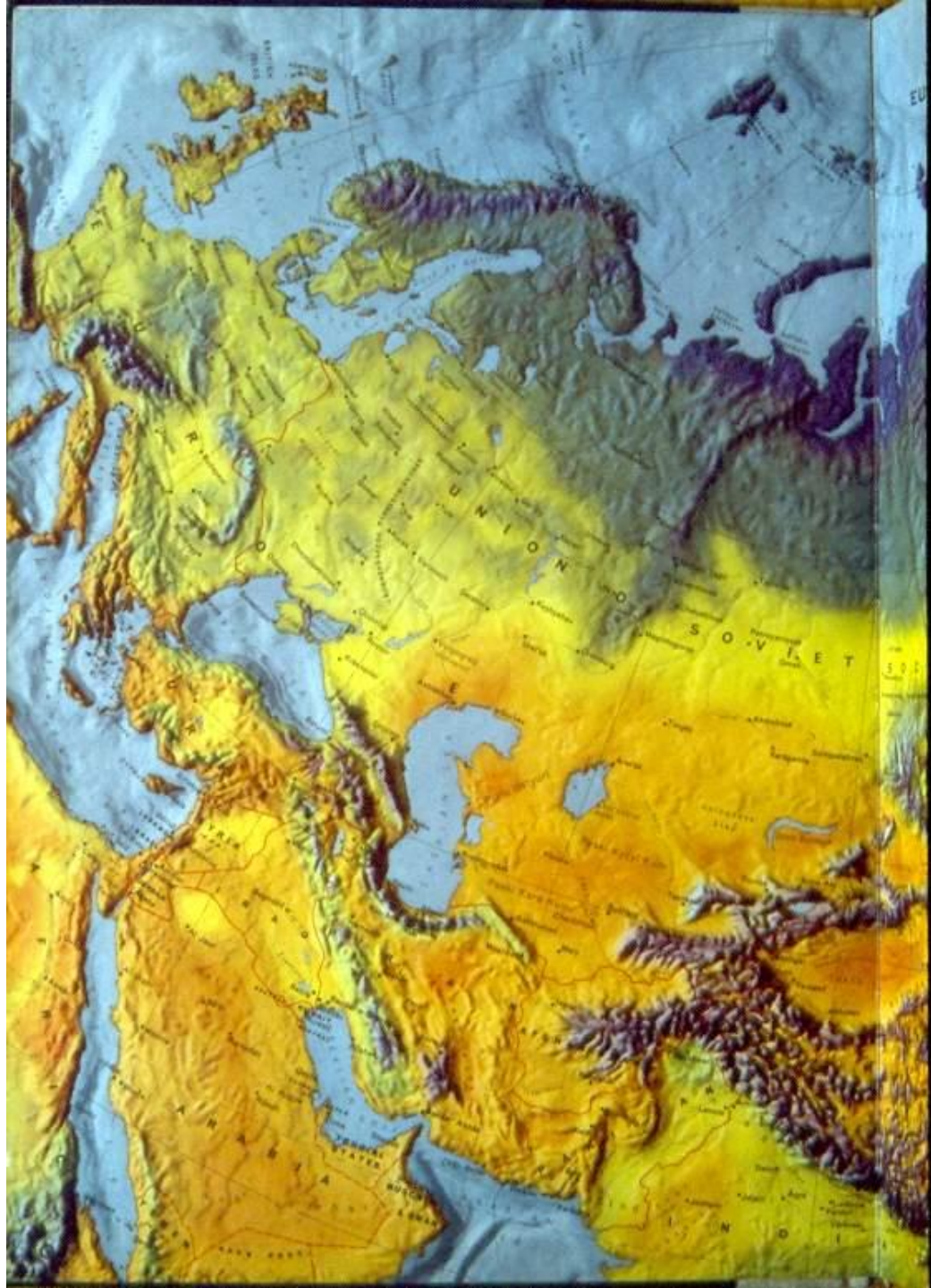

**LEŞ YİYİCİLİKTE
TAHİL DEVRİMİNE
GİDEN YOL**

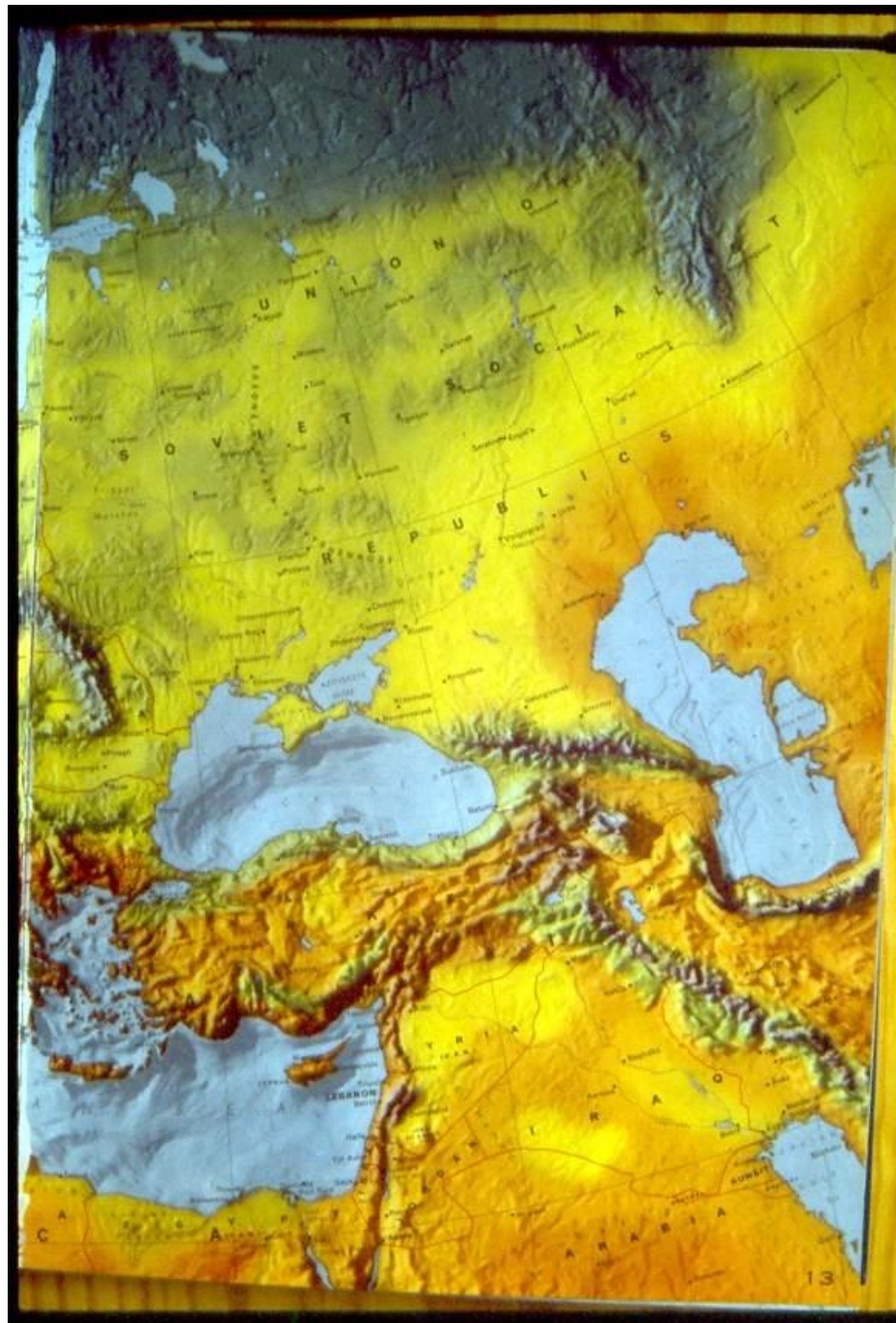
MIDDLE EAST

BÜTÜN DEVRİMLERİN ANASI NEOLİTİK DEVRİM

- Dar anlamıyla Neolitik dönem, beslenme, teknoloji ve yaşamı belirleyen öğelerin yeniden biçimlenme sürecini yansıtmaktadır.
- Sonuçları bakımından devrim niteliğindeki bu değişimin oldukça uzun bir süre içinde gerçekleştiği, yaklaşık olarak MÖ. 10000 ile 6000 yılları arasındaki bir döneme yayıldığı bilinmektedir.
- Bu sürecin başlangıcı Son Buzul Çağı'nın yarattığı koşulların ortadan kalkması, bugünkü iklim kuşaklarının yerleşmesiyle ilişkilidir.
- Dünyanın her yerinde insanlar, değişen doğal çevre koşullarına, bildikleri teknoloji ve sosyal alışkanlıklarıyla uyum sağlamışlardır.
- Ancak Yakındoğu'nun belirli bir bölgesinde bu dönüşüm dünyanın diğer yerlerinden farklı olmuş ve daha sonra tüm dünyayı etkileyecek olan yeni yaşam biçimini ortaya çıkarmıştır.

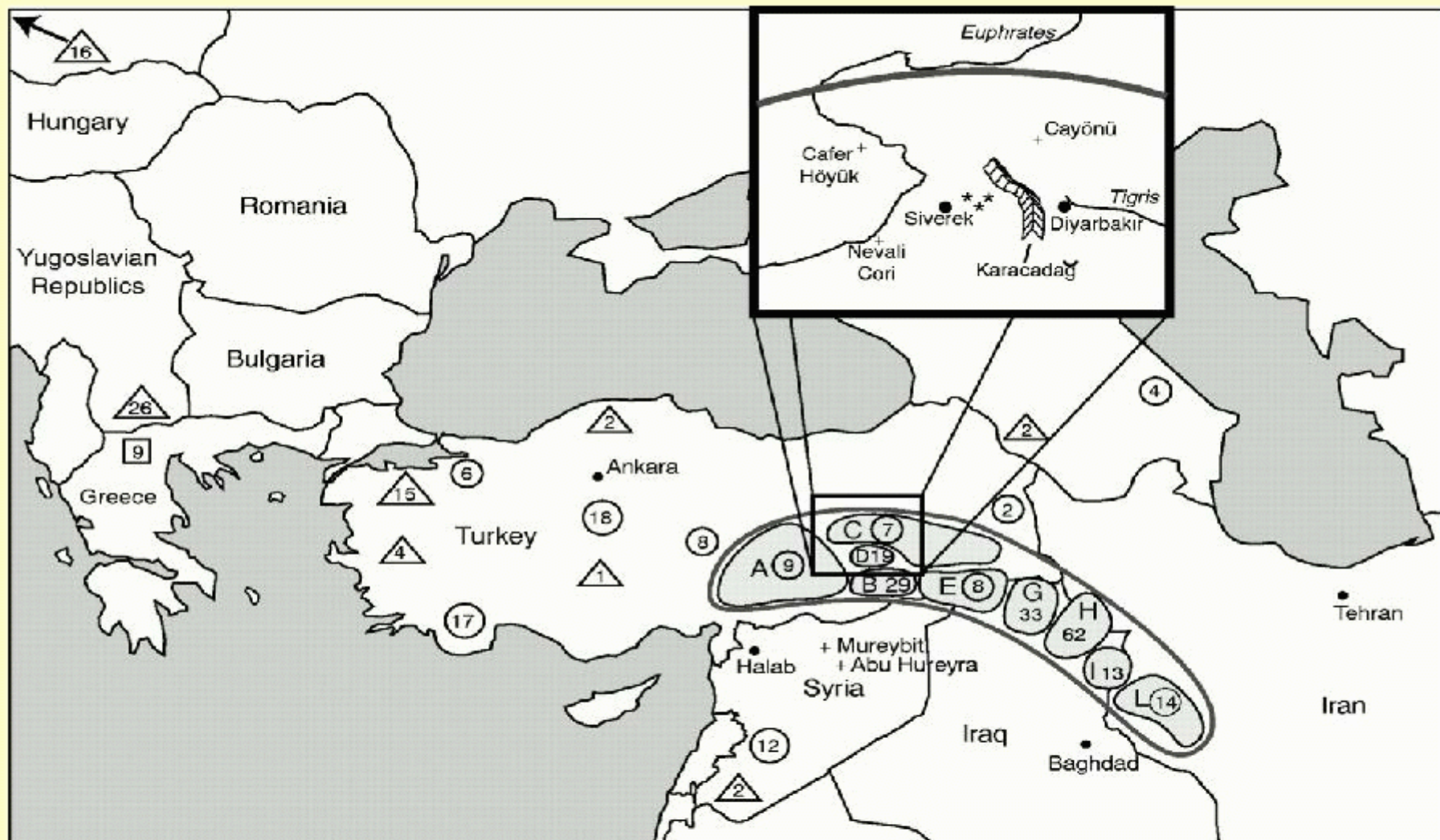

- Paleolitik beslenme, Neolitik dönemle birlikte yerleşik yaşam ve tarımın ortaya çıkışıyla bugün klasik Akdeniz beslenme biçimi denilen beslenme biçimine yakın bir şekle dönüşmüştür.
- Bir diğer deyişle, glisemik indeksi düşük, dolayısıyla içindeki şekerin kana daha yavaş karıştığı, kepekli buğday unu, lifli besin maddeleri, sebzeler ve meyvelerle kırmızı etin az olduğu beslenme ön plana çıkmıştır.

Neden
insanlığın
yerleşik
yaşama geçişi
ve tarım
Güneydoğu
Anadolu'da
başladı?

— Limits of Fertile Crescent

* Sampling of Karacadağ lines

+ Archeological site

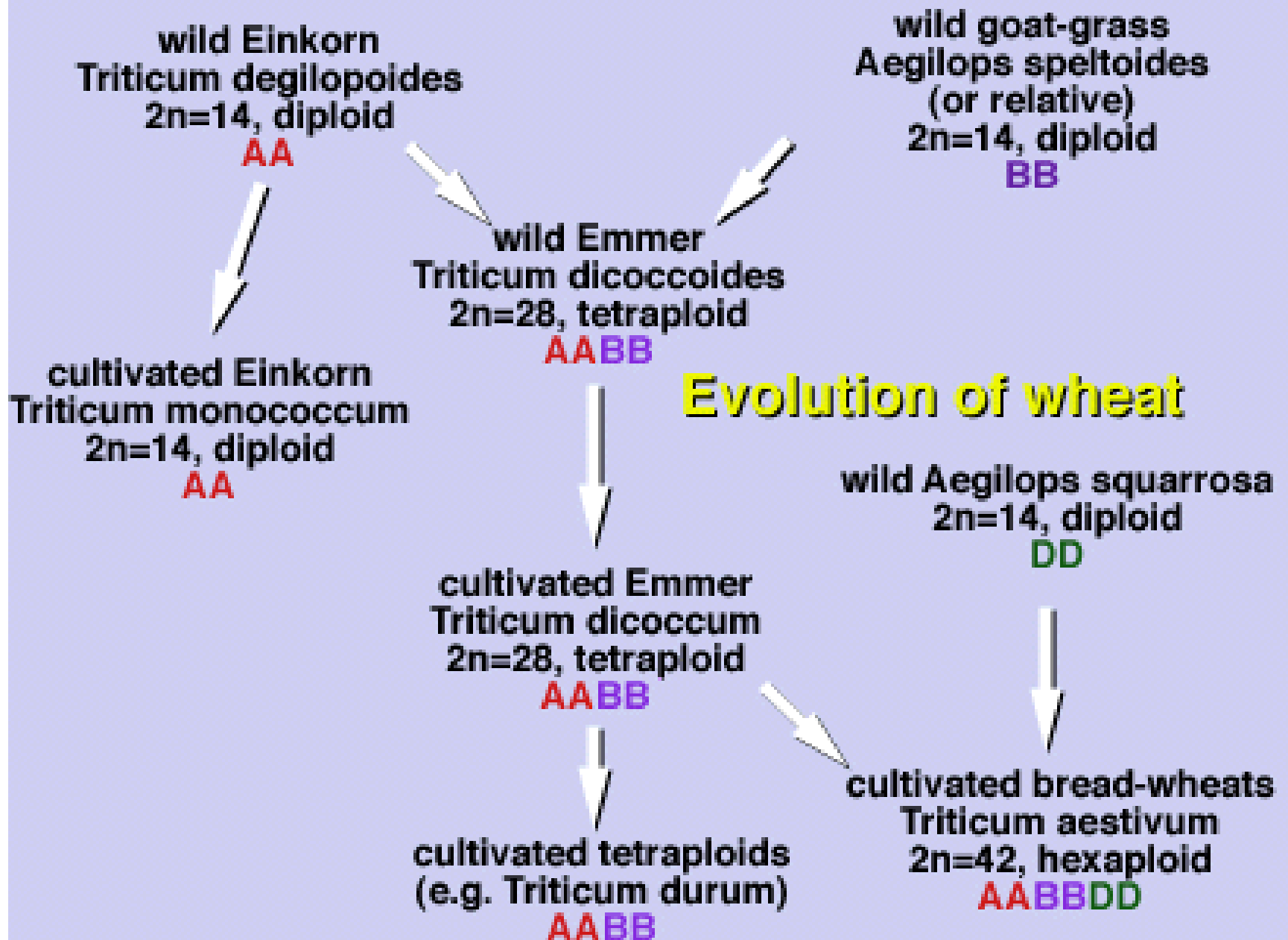
○ *T. m. boeoticum*

△ *T. m. monococcum*

□ *T. m. aegilopoides*

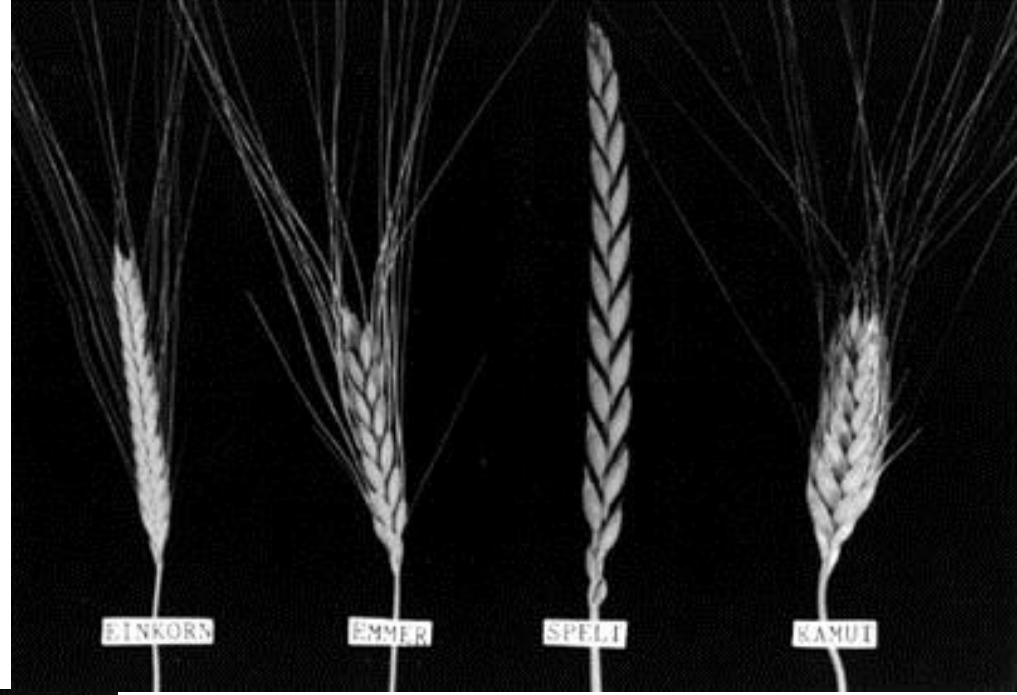
(with number of samples)

A–L: areas of wild *T. m. boeoticum* sampling in the Fertile Crescent

Tek sıralı einkorn ve iki sıralı emmer buğdayları.

Neolitik dönemin buğdayı şimdikilere benzememekte, Örneğin 1kg un için 22000 adet buğday tanesi gereklidir.

- Avcılık ve toplayıcılıktan ilk üretimciliğe geçiş evresinin sonucu gerçekten bir devrim niteliğinde olmuştur.
- İnsanoğlunun dünya üzerindeki yaklaşık 3,5 milyon yıllık yaşam serüveninin, yine yaklaşık olarak sadece son 15.000 yılında bugünkü uygarlık düzeyine ulaşılması yerleşik yaşam ve tarımsal üretim sayesinde.
- Bu değişim, çiftçiliğin yanı sıra
- metalurjideki gelişmeleri sağlamış,
- konut mimarisini değiştirmiş,
- yazı bulunmuş,
- kentleşme sürecini başlamış ve bugüne ulaşılmıştır.

Neolitik kültürlerin yayılımı

Erken Tunç Çağı'nda İdoller ve Heykelcikler

Neolitik Çađ topluamlarının sosyal ve ruhsal davranışlarına hükmeden kadın figürinleri zaman içinde giderek stilize olmaya başladı. Bereketlilik ve yeniden doğuş ile ilgili olduğu sanılan bu figürinler Erken Tunç Çağı'nın sonlarında iyiden iyine soyut bir görünüm kazanmışlardır. Etiyokuşu, Ahlatlıbel ve Karaođlan'da ele geçen pişmiş toprak stilize tanrıça idolleri, Orta Anadolu'nun ETC II-III geleneklerine göre biçimlendirilmiş. Yük. 6.4 cm., 6.7 cm., 3.1 cm. (aşa.). Beycesultan, Karataş ve Göller'de ele geçen menmer idoller ETC II Batı Anadolu kültürünün tipik ürünleri. Yük. 5.2 cm., 13.11 cm., 2.3 cm. (aşa.).

Anadolu'da ana tanrıça tapırını Erken Tunç Çağı'nda da önemini koruyordu. Tarımla giderek daha yoğun bir biçimde uğruşan, üretim kapasitelerini geliştiren halklar ona daha büyük kitleler halinde tapmaya başlamışlardı. Bir kadını simgeleyen harikulade gizemi ile ilgili bu bolluk-bereketlilik kültü yarınadan hemem her kişesine dağılmıştı. Artık her eve girilmiş ve özel kutsal alanlarda tapınılır olmamıştı. Heykelcikler ve idoller pişmiş topraktan, taş, maden ve günümüzde getirmemekle birlikte, muhtakkak ki daha çok ahşaptan yapılmıştı.

Ancak eskinin gerçekçi tanrıça heykelcikleri yerini soyut figürinlere bırakmıştı. Hatta bu figürinlerde cinsel organlar kimi zaman tüümüyle kaybolmuştu. Özellikle Batı ve Orta Anadolu'da rastlanan ve adeta bir kemana andıran menmer idoller o zamanki kadın güzelliği ve kutsallık anlayışının soyutlaşmış birer yansımasıdır. Aynı anlayış Ege dünyasındaki Kyklad adal kültürlerinde de yoğun bir biçimde görülmektedir. Kimileri seri bir üretim sonucu yapılmış olan bu türde soyut idoller tanrıça birer adak olarak sunulmuş olmalıdır.

Bu figürinler Neolitik Çađ'da steatobojik tarzda, şişman, doğurgan kadınlar şeklinde üretilmektedir.

Ancak Erken Tunç Çağı ile birlikte Orta Anadolu'da

Alacahöyük, Orta Karadeniz'de İkiztepe, Eskişehir yakınlarında

Demircihöyük'te olduğu gibi bu figürinlerin incelik zayıflayarak günümüzde gözde olan ideal kadın tipi

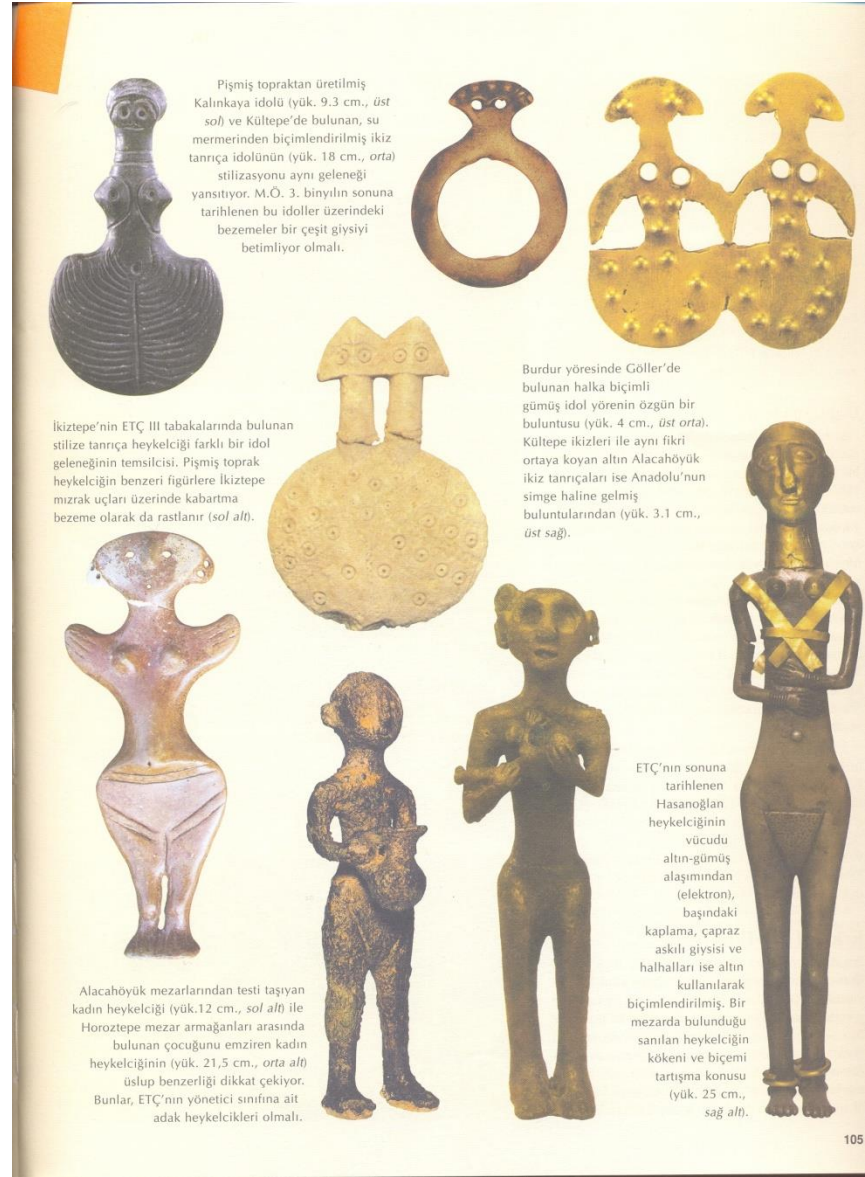
“sıfır beden mankenleri”

anımsatacak bir biçime bürünmüş olmaları arkeologların ve araştırmacıların dikkatinden kaçmamıştır.

Yansımalarını MÖ 3200 gibi bir tarihte başladığı düşünülen Erken Tunç Çağı sanatının önemli eserlerinden olan figürinlerde görebileceğimiz bu değişiklik elbette bugünden bakılınca sağlıklı değil sağlıklı bir beslenme biçiminin ortaya çıkması olarak algılanabilir.

Pişmiş topraktan üretilmiş Kalinkaya idolu (yük. 9.3 cm., üst sol) ve Kültepe'de bulunan, su mermerinden biçimlendirilmiş ikiz tanrıça idolünün (yük. 18 cm., orta) stilizasyonu aynı geleneği yansıtır. M.Ö. 3. binyılın sonuna tarihlenen bu idoller üzerindeki bezemeler bir çeşit giysiyi betimliyormuş olmalı.

İkiztepe'nin ETÇ III tabakalarında bulunan stilize tanrıça heykelciği farklı bir idol geleneğinin temsilcisi. Pişmiş toprak heykelciğinin benzeri figürlere İkiztepe mızrak uçları üzerinde kabartma bezeme olarak da rastlanır (sol alt).

Burdur yöresinde Goller'de bulunan halka biçimli gümüş idol yörenin özgün bir buluntusu (yük. 4 cm., üst orta). Kültepe ikizleri ile aynı fikri ortaya koyan altın Alacahöyük ikiz tanrıçaları ise Anadolu'nun simge haline gelmiş buluntularından (yük. 3.1 cm., üst sağ).

Alacahöyük mezarlarından testi taşıyan kadın heykelciği (yük. 12 cm., sol alt) ile Horoztepe mezar armağanları arasında bulunan çocuğunu emziren kadın heykelciğinin (yük. 21,5 cm., orta alt) üslup benzerliği dikkat çekiyor. Bunlar, ETÇ'nin yönetici sınıfına ait adak heykelcikleri olmalı.

ETÇ'nin sonuna tarihlenen Hasanoğlan heykelciğinin vücudu altın-gümüş alaşımından (elektron), başındaki kaplama, çapraz askılı giysisi ve halhalleri ise altın kullanılarak biçimlendirilmiştir. Bir mezarda bulunduğu sanılan heykelciğin kökeni ve biçimi tartışma konusu (yük. 25 cm., sağ alt).

**İNSANLIĞIN
İKİNCİ DEVRİMİ
KENTLEŞME**

Kentleşme ile ortaya çıkan doğadan kopuş, aynı zamanda her üyenin uzmanlaştığı bir alanda çalıştığı yani *herkesin her işi yapmasından bazılarının bazı işleri yapması* durumuna geçilen; topluluk bireylerinin her birinin topluluğun diğer bireyleri karşısında bir bakıma bağımsızlaştığı, öte taraftan köklü bir bağımlılığın içine düştüğü, tabakalı yeni bir örgütlenme biçimidir.

Kentleşme ile birlikte yepyeni bir beslenme biçiminin ortaya çıktığını söylemek olasıdır.

- Ekmeğin ya da ekmeğin hammaddesi tahılların bu süreçteki yerini daha iyi anlamak için Mezopotamya uygarlıklarına bakmak gereklidir.
- Sümerlerden kalan belgeler içinde önemli bir yer tutan mitoslarda buğdayla ilgili bazı bilgiler bizim için yol gösterici olacaktır.
- Bu mitoslardan *Dumuzi ile Enkimdu* konusu itibarıyla ilgi çekicidir ve daha sonraki Kain (Kabil) ile Habil mitosunun da kaynağı olarak görülmektedir.

Inanna / Ištar

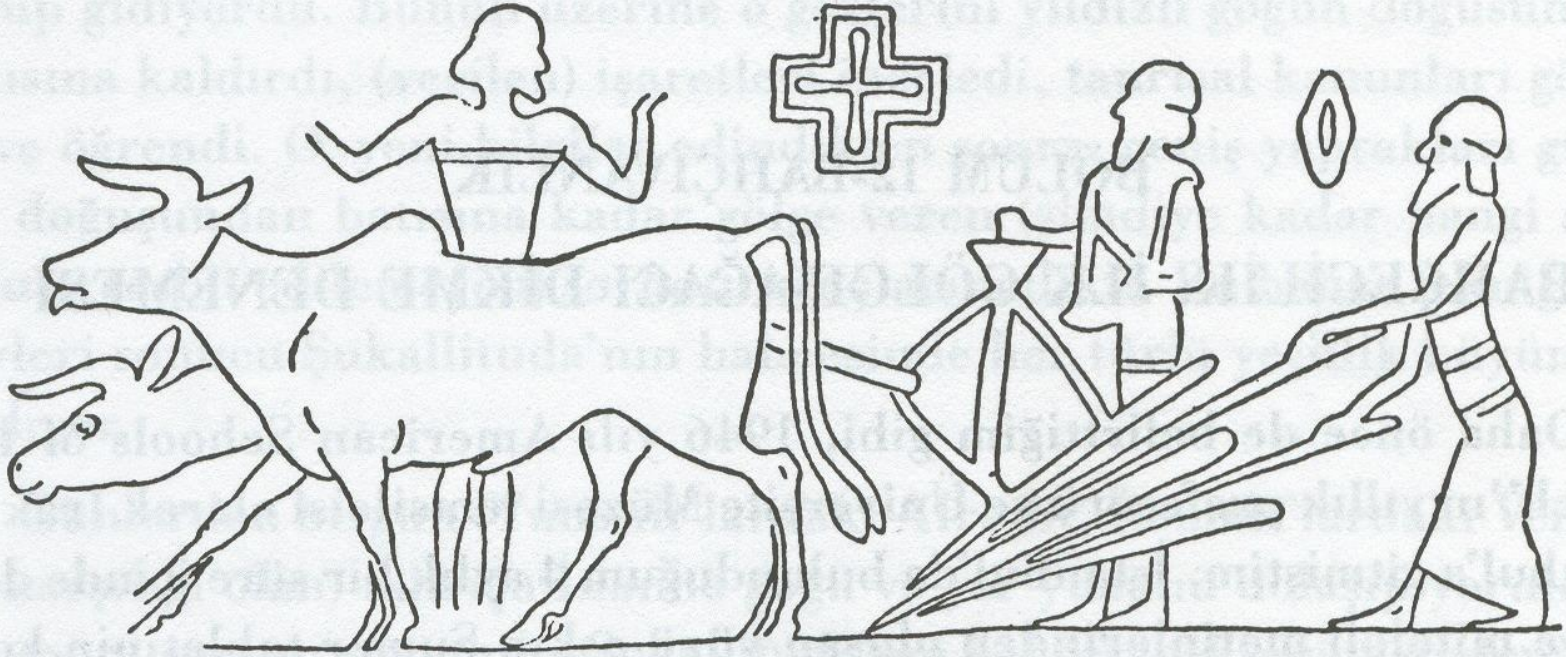

- Bu mitos, tarımcı ve çoban yaşam biçimleri arasındaki çok eski bir rekabetle ilgilidir.
- Mitosda tanrıça İnanna, ya da diğer adıyla İştar koca seçmek üzeredir ve koca adayları, çoban-tanrı Dumuzi (Tammuz daha sonra Habil) ile çiftçi-tanrı (daha sonra Kabil) Enkimdu'dur.
- Enkimdu yarıştan çekilmesi için Dumuzi'yi ikna etmek üzere ona çeşitli armağanlar vereceğini söyler ve bu armağanlar içinde buğday da vardır.

- Babil mitoslarından *Adapa Mitosu*'nda ise Adapa'ya ölümsüzlük verilmesi düşüncesiyle, kendisine “yaşam ekmeği” ve “yaşam suyu” sunulduğu yazılıdır.

8. Tarla sürme sahnesi. University Museum'da bulunan Nippur'dan çıkmış bir silindir mühüründen kopya edilmiştir.

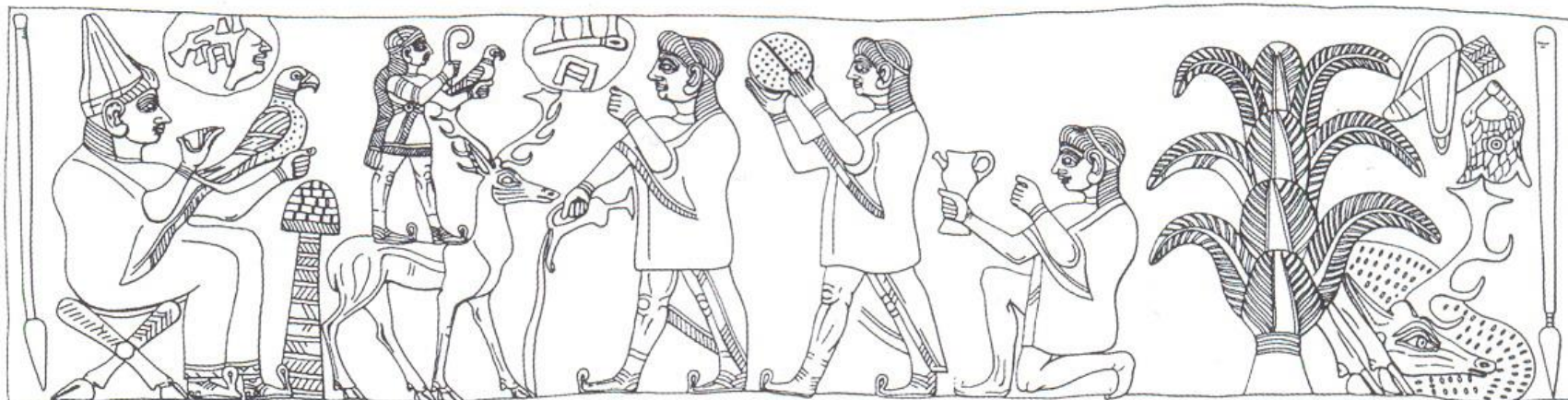
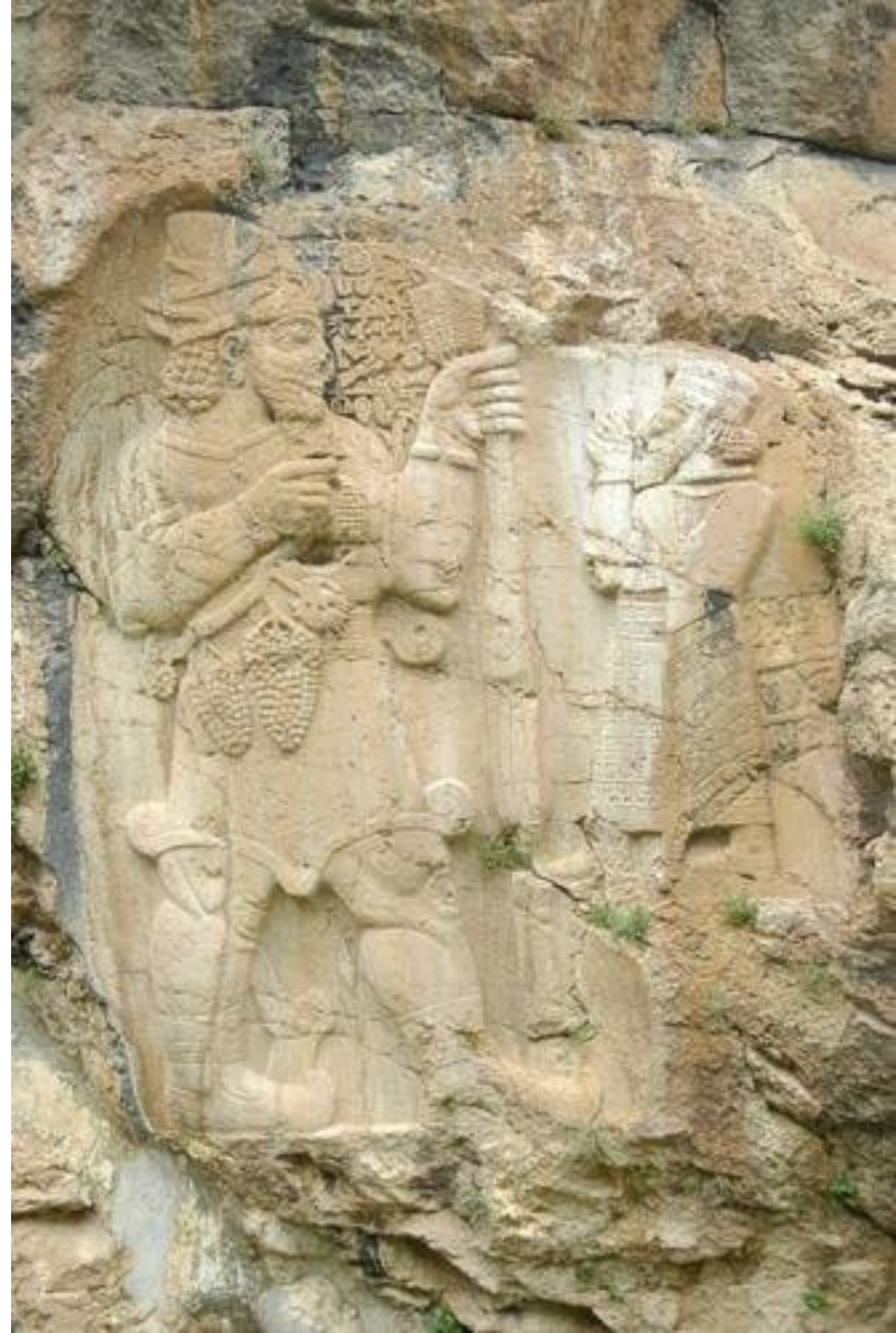
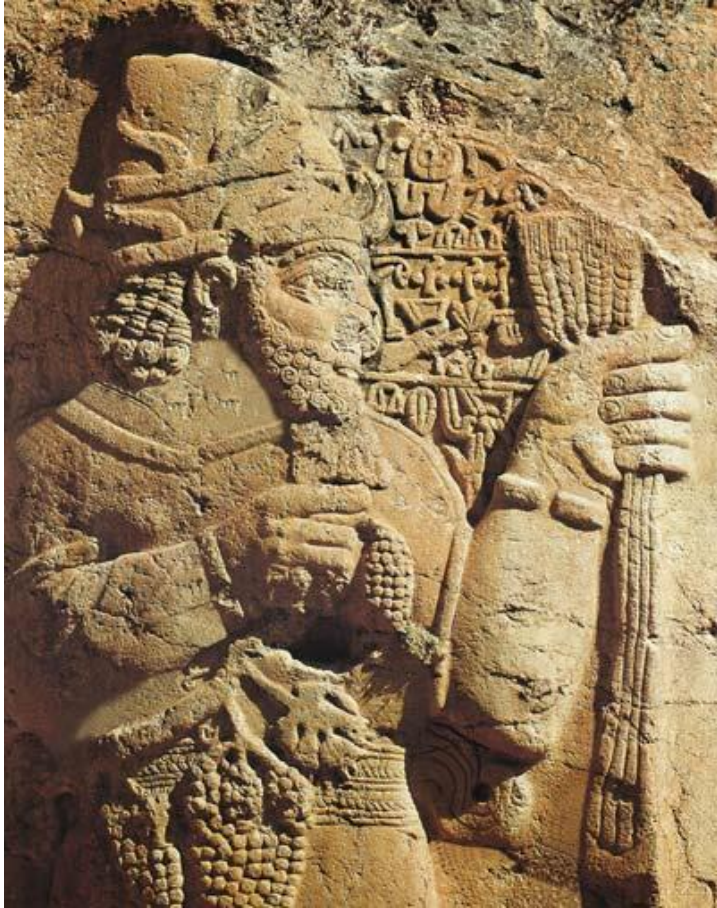

Fig. 15 Drawing of the frieze on the silver stag rhyton. Metropolitan Museum of Art, NY (after Boehmer 1983, 59 fig. 49; drawing by C. Haase). No scale.

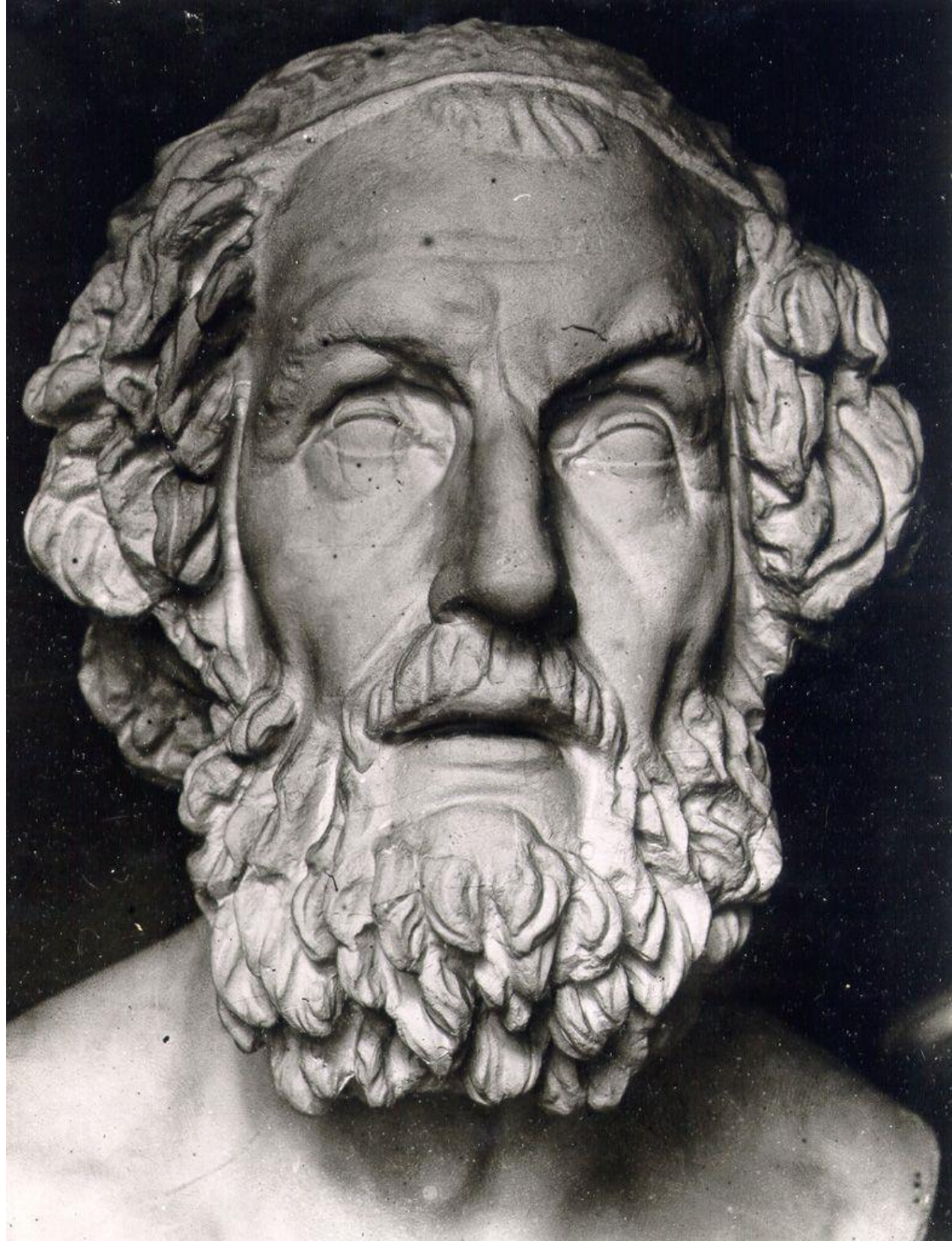
- Geç Hitit Beylikleri döneminden kalan nl İvriz kabartmasında Fırtına Tanrısı Tarhunt'un bereketlilik simgesi olarak elinde bir demet buğday ve bir salkım zm tutması boşuna değildir.

- **Bereket Tanrıçası olan Demeter'in de elinde buğday başaklı betimlemelerinin olması bu kanıyı doğrulayan bir diğer kanıttır.**

Ekmek bir uygarlık göstergesi olduğunu da söylemek olasıdır artık. Örneğin, Odysseia’da, Lotusyiyenlerin ülkesine ayak bastıklarında Odysseus’un arkadaşlarına “*ekmek yiyen hangi insanların toprağına ayak basmışız?*” sorusu da barbar olmayan, yani kendinden olan, yani uygar olanın aranışını simgelemektedir.

- Bunun yanı sıra, Antik Yunan'da buğday ekmeğinin daha pahalı oluşu onun herkes tarafından yenilememesine neden olmakta ve bu haliyle beyaz ekmeğin bir statü sembolü olarak düşünülmesi gerekmektedir.
- Çünkü, onu en azından hizmetkarlar sınıfının yiyemediği kayıtlardan bilinmektedir.
- Beyaz ekmeğin ve buğdayın Ortaçağda kentli beslenme rejiminin ve yaşam biçiminin bir statü sembolü olarak görülmesi de aynı olguyu doğrulayan bir başka kanıttır.

- Beyaz ekmeğin ayrıcalıklı bir besin maddesi olması ile ilgili bir diğer kanıt, İngilizce’de un (flour) sözcüğünün çiçek anlamındaki ‘flower’ sözcüğü ile aynılığında kendini gösterir. Bunun nedeni, beyaz ekmeğin yapılan un cinsinin ‘unların çiçeği’ olarak kabul edilmesidir.

- Ekmeğin, dolayısıyla buğdayın bu derece önemli olması bu bitkinin yokluğunda ortaya çıkacak kıtlık korkusunu da yaratmıştır.
- Ortaçağda birçok tarihçiye ve öykücüye konu olan kıtlık için bulunan çözüm ise buğdayın yerini tutacak diğer tahıllar olmuştur.
- Ancak zaman zaman arpa, yulaf, çavdar gibi tahılların yerine, Antik Yunan'a Diadokhos döneminde geldiği ve buradan Avrupa'ya yayıldığı düşünülen kestane kullanılmıştır.
- Bu nedenle Antik Yunan'da kestaneler yalnızca kavrulmaz, bunlardan öğütülerek un da yapılırdı.
- Besin değeri tahılınkine eşit olan kestaneye Avrupa'da zaman zaman ekme ağacı denmesi de bu nedenledir.

- Akdeniz ortamında büyüyüp gelişen Hıristiyanlığın da Akdeniz uygarlığının maddi ve ideolojik temelini oluşturan ekmeği, şarabı ve zeytinyağını kutsal sayarak bu coğrafyada kök saldığı unutulmamalıdır.
- Hıristiyan inancında Ekmek İsa'nın eti, şarap da kanı olarak kabul edilmekte
- İsa'nın Meryem'in rahmine aynen bir buğday tanesi gibi ekildiği,
- Orada mayalandığı,
- Acılarla yoğrulduğu,
- Bir fırın olarak kabul edilebilecek mezarında piştiği
- Kutsal Ev Sahibi'nin kilisesinde olgunlaştığı metaforu Hıristiyanlıkta yer almaktadır.

- Hıristiyanlıkta ekmeğin kutsallığı kiliselere yapılan mozaiklerde de kendini göstermiştir.
- İstanbul'da bugün Kariye Camii olarak adlandırılan Chora Kilisesi'nde yer alan bir mozaikte *ekmeklerin çoğalması* mucizesi betimlenmiştir.
- XIV. yüzyıldan kalan bu mozaikte İsa, kendini izleyen kalabalığın yiyecek bir şey bulamadığını görüp, eldeki beş tane ekmeği alır ve göğe doğru yükselterek kutsar.
- Daha sonra bölüp öğrencilerine halka dağıtmalarını söyler ve herkes doyuncaya kadar yediği halde artakalan ekmeleklerle on iki sepet dolar.

